

ความคิดเห็นในเชิงวิเคราะห์เกี่ยวกับการดับทุกข์ของพุทธศาสนา
จากคำสอนของพุทธทาสภิกขุโดยใช้หลัก System Analysis
An Analytical Opinion of Buddha Belief
from Buddhadasa Approach by Using System Analysis Method

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. วรสันต์ บุรณากาญจน์
Assistant Professor Vorasun Buranakarn, Ph.D.
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Faculty of Architecture, Chulalongkorn University

บทคัดย่อ

“พุทธศาสนา” แต่ละคนมีความเข้าใจหลากหลายและแตกต่างกันไป ตามความรู้ข้อมูลที่ได้รับมา ความเชื่อ พิธีกรรม ความศรัทธา การฝึกฝน การถือศีล การบำเพ็ญภาวนา และอื่น ๆ หลักคำสอนที่เป็นสาระสำคัญของ “พุทธศาสนา” คือ การปฏิบัติตนให้ถึงนิพพาน ซึ่งมีความหมายถึงการพ้นจากความทุกข์ทั้งหลายทั้งปวง การจะถึงเป้าหมายสูงสุดในการพ้นจากทุกข์นี้ ต้องศึกษาและปฏิบัติตนเองอย่างมีระบบระเบียบ ซึ่งมีมากกว่าหนึ่งวิธีการ เมื่อศึกษาถึงวิธีการในการปฏิบัติให้พ้นจากทุกข์แล้ว จะเห็นว่า วิธีการเหล่านี้เปรียบเหมือนขั้นตอนของระเบียบวิธีวิจัยในระบบการศึกษาปัจจุบัน ในการวิจัยซึ่งมิได้มีเพียงวิธีเดียวที่จะได้ผลการศึกษาดังกัน บทความนี้ใช้การวิเคราะห์ด้าน system analysis เพื่อศึกษาระบบระเบียบวิธีการพ้นทุกข์ของ “พุทธศาสนา” จากคำสอนของท่านพุทธทาสภิกขุในหนังสือ “คู่มือดับทุกข์” เท่านั้น บทความวิเคราะห์นี้ จึงเป็นการศึกษาจากมุมมองที่แตกต่างจากเดิม โดยไม่มีการวิเคราะห์เปรียบเทียบกับศาสนาอื่น

Abstract

“Buddha,” one can understand this term differently according to an individual information received. Verities of belief groups or expression in meanings groups are formed by their distinctive belief, inspiration, pray, and others religious activities. To reach the Buddha’s ultimate goal, one has to study and practice step by step, which could be more than one approach. Research methodology in academics is the similar approach to Buddha study. To get the similar result from academic research, there are many ways and methods to conduct research. Correspondingly, to explore the essence of Buddha principles, there are many approaches. This paper discusses and analyzes the way to reach the Buddha’s ultimate goal from a book named “Buddha” written by Buddhadasa in an angle of “system analysis method.”

* บทความนี้เป็นการแสดงความคิดเห็นของผู้เขียน ความถูกต้องของเนื้อหาขึ้นอยู่กับวิจารณญาณของผู้อ่านเป็นสำคัญ

สังคมโลกปัจจุบัน อยู่ในยุคของข้อมูลข่าวสาร จากสื่อต่าง ๆ โดยเฉพาะจากระบบเครือข่ายคอมพิวเตอร์ ซึ่งมีอิทธิพลต่อการศึกษา ธุรกิจ วัฒนธรรม วิถีชีวิตประจำวัน เห็นได้จากการปรับเปลี่ยนระบบการทำงาน จากด้านเอกสารบนกระดาษมาเป็นสื่ออิเล็กทรอนิกส์ การติดต่อสื่อสารทางเครือข่ายอินเทอร์เน็ต การโฆษณาและการขายสินค้าในลักษณะอี-คอมเมิร์ซ แม้แต่การศึกษา มีการบรรยาย สัมมนา ให้คำปรึกษาทางเครือข่ายคอมพิวเตอร์ อิทธิพลข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ ส่งผลขึ้นำให้มนุษย์มีแนวโน้มไปทางวัตถุนิยมมากขึ้น ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลต่อบุคคลในสังคมลดน้อยลง วัฒนธรรมในสังคมมีบทบาทลดลง ส่งผลให้บทบาทของศาสนาลดลง โดยทั่วไป ศาสนาทุกศาสนามีจุดมุ่งหมายให้มนุษย์อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข คำสอน ความเชื่อ หลักปฏิบัติของศาสนาต่าง ๆ จึงเป็นแนวปฏิบัติของบุคคลในสังคมนั้น ๆ เมื่อมนุษย์อยู่ในยุคข้อมูลข่าวสาร ให้ความสนใจในวัตถุมากขึ้น การศึกษาด้านการปฏิบัติตนในวิถีของสังคม รวมถึงศาสนาจึงควรปรับเปลี่ยนเพื่อให้สอดคล้องกับวิถีที่เปลี่ยนไป

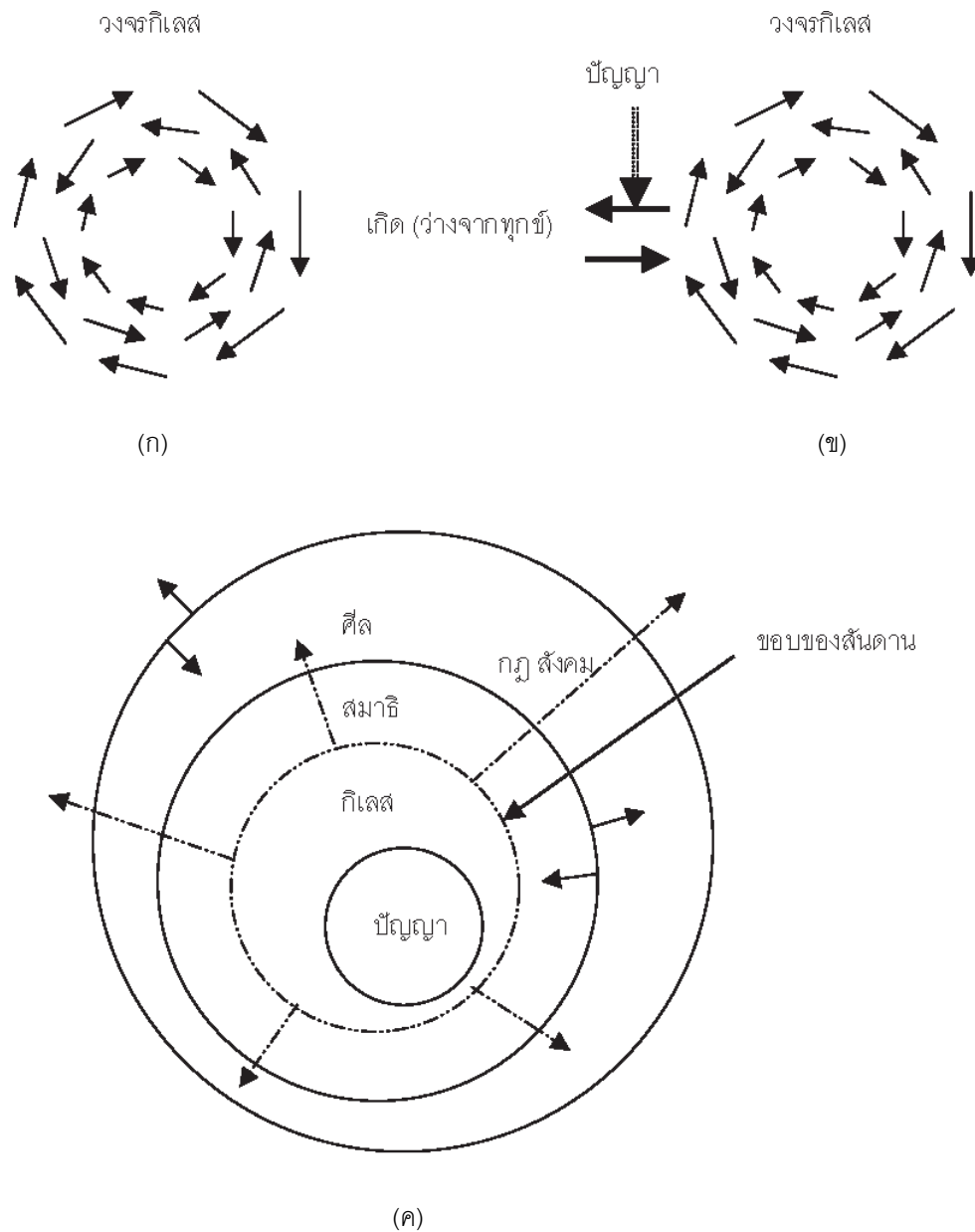
บทความนี้ จึงวิเคราะห์โดยนำหลักคำสอนของศาสนาพุทธจากหนังสือ “คู่มือดับทุกข์” ของพุทธทาสภิกขุ เพียงหนึ่งเล่มเป็นกรณีศึกษา เพื่อวิเคราะห์ในเชิงวิทยาศาสตร์ด้าน system ecology โดยอธิบายเพื่อทำความเข้าใจในหลักและแนวคิด การศึกษาวิเคราะห์นี้ อาจช่วยให้นักวิทยาศาสตร์ที่มุ่งเน้นการศึกษาด้านวัตถุ ด้านกายภาพ เข้าใจระบบของวัฒนธรรมและแนวความคิดทางศาสนามากขึ้น ข้อมูลและการวิเคราะห์ต่าง ๆ เป็นเพียงแนวทางหนึ่งในการศึกษาเชิงวิชาการ เพื่อกระตุ้นให้เกิดความหลากหลายและเป็นจุดเริ่มต้นในการศึกษาเพิ่มเติมในรายละเอียดต่อไป

บทความนี้มุ่งศึกษาและวิเคราะห์คำสอนของพุทธทาสเฉพาะระบบการปฏิบัติในภาพรวมเพื่อการดับทุกข์จากหนังสือ “คู่มือดับทุกข์” เพียงเล่มเดียวเท่านั้น ส่วนรายละเอียดปลีกย่อยจำเป็นต้องศึกษาเพิ่มเติมต่อไป

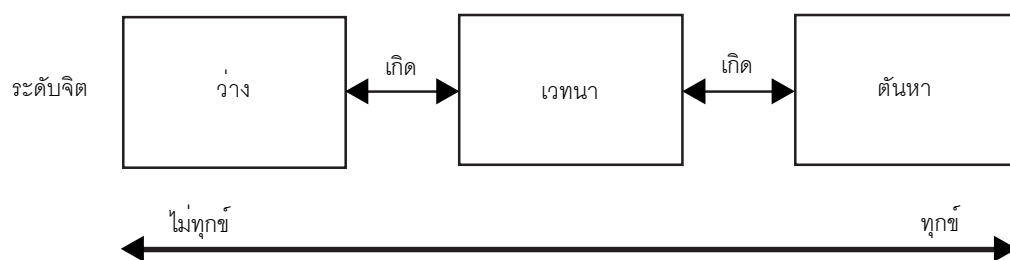
วรรณกรรมที่เกี่ยวข้องจากหนังสือ “คู่มือดับทุกข์”

“พุทธะ แปลว่า ตื่น ผู้รู้ ผู้เบิกบาน” หมายถึง “สิ่งที่มนุษย์ควรรู้” เมื่อรู้แล้ว ต้องรู้ทั้งหมดทุกอย่าง ซึ่งเป็นการระบับ ดับทุกข์ “กิเลสหรืออวิชชา หมายถึง การนอนหลับ” [1] “กิเลสเป็นเหตุให้เกิดวิภวภาวะ” หมายถึง วงจร [2] เมื่อเกิดกิเลสแล้วไม่มีต้นไม่มีปลาย จะเป็นวงจรและกระบวนการต่อเนื่องการหลุดจากกิเลส ถ้าตัดวงจรที่จุดใดจุดหนึ่งก็จะหลุดจากวงจรกิเลส นั้น ๆ [3] รูปที่ 1 (ก) เมื่อมนุษย์เกิดมามีชีวิตพร้อมความว่างจากกิเลส เริ่มกระบวนการเรียนรู้จากโลก สัมผัส การรับรู้ และกามทั้งหลายจึงอยู่ในวงจรของกิเลส ซึ่งเป็นสาเหตุของการเกิดทุกข์ การพ้นจากทุกข์จึงต้องใช้ปัญญาในการวิเคราะห์อย่างลึกซึ้ง เพื่อเข้าถึงการดับทุกข์โดยความเข้าใจในเหตุและผล ความเป็นคู่ ฯลฯ ในการเกิดทุกข์กับตนเอง รูปที่ 1 (ข) มนุษย์ในสังคมหนึ่ง ๆ ย่อมมีระเบียบ กฎเกณฑ์ ในการปฏิบัติตนเพื่อความเหมาะสมในสังคมนั้น ๆ ในวิถีของกลุ่มคน ชุมชนนั้น ๆ การปฏิบัติตามบรรทัดฐานต่าง ๆ ในสังคมเป็นการจัดระเบียบ ระหว่างบุคคลกับบุคคลอื่นหรือชุมชน แต่ในตัวบุคคลนั้น ๆ ยังมีสัญชาตญาณพื้นฐานทางจิตใจ (สันดาน) แตกต่างกันไปและปรับเปลี่ยนได้ยาก

การเรียนรู้จากสังคมทางโลก (กาม) ทำให้เพิ่มขอบเขตของกิเลสมากขึ้น จนเบียดเบียนกฎระเบียบเดิมของสังคมที่ตนอยู่ การเพิ่มขึ้นหรือลดลงของกิเลส มีอิทธิพลโดยตรงจากสันดานและประสบการณ์จากสังคม การลดกิเลสซึ่งหมายถึง ความทุกข์ในพุทธศาสนาสามารถทำได้โดยใช้ปัญญาอย่างลึกซึ้ง ละเอียดย่อน ก่อนจะเกิดปัญญาจำเป็นต้องฝึกฝน ปฏิบัติ วิเคราะห์ ถึงเหตุของทุกข์ ผลของทุกข์ การเกิดทุกข์โดยเริ่มจากการกำหนดวิถีชีวิตของบุคคลนั้นให้อยู่ในศีล เพื่อให้การปฏิบัติตนและจิตใจห่างจากเหตุเกิดทุกข์ จากนั้นจึงใช้สมาธิช่วยในการวิเคราะห์ เกิดความเข้าใจวงจรของทุกข์ วงจรของกิเลส โดยเฉพาะสาเหตุการเกิดทุกข์หรือกิเลส เมื่อศึกษาวิเคราะห์จนถ่องแท้แล้ว จึงเกิดปัญญา ซึ่งเป็นองค์ความรู้เพื่อดับกิเลส ทั้งจากสันดานของตนและจากอิทธิพลปัจจัยทางสังคมโลก ภาพที่ 1 (ค) เมื่อองค์ปัญญามีมากขึ้น ละเอียดย่อยมากขึ้น ขอบเขตของปัญญาจะขยายใหญ่ จึงลดกิเลสจนกระทั่งหมดกิเลสในที่สุด

รูปที่ 1 วงจรและกระบวนการต่อเนื่องของทุกข์ แสดงในภาพ (ก) และการใช้ปัญญาเพื่อดับทุกข์ แสดงในภาพ (ข) ลำดับขั้นและ dynamic ของ ศีล สมาธิ ปัญญา แสดงในภาพ (ค)

ร่างกาย	จิตใจ
ตา	สันดาน
หู	จิตใจ
จมูก	ความคิด
ลิ้น	อารมณ์
สัมผัส	

ตารางที่ 1 ร่างกายและจิตใจประกอบเป็นมนุษย์

	มรรคมีองค์แปด	ความหมาย	กลุ่ม
1.	สัมมาทิฐิ	ความเข้าใจถูกต้อง	ปัญญา
2.	สัมมาสังกัปป	ความมุ่งหมายถูกต้อง	
3.	สัมมาวาจา	พูดจาถูกต้อง	ศีล
4.	สัมมากัมมันโต	การกระทำถูกต้อง	
5.	สัมมาอาชีโว	การดำรงชีวิตอยู่อย่างถูกต้อง	
6.	สัมมาวายาโม	ความพยายามถูกต้อง	สมาธิ
7.	สัมมาสติ	การดำรงสติควบคุมตัวถูกต้อง	
8.	สัมมาสมาธิ	ความตั้งใจไว้อย่างมีถูกต้อง	

ตารางที่ 2 ความหมายและกลุ่มของมรรคมีองค์แปด

แต่ถ้าฝึกแล้วจึงเกิดปัญญา ไขว้จับทุกข์ได้ ความรู้สึก ความคิดและจิตของมนุษย์นั้นเป็นต้นเหตุของการเกิดทุกข์ การฝึกความรู้สึก ความคิด จิตใจเป็นการฝึกจิตเพื่อให้เกิดปัญญา ซึ่งมีหลายระดับ [10]

การฝึกจิตใจให้พ้นทุกข์โดยใช้ปัญญานั้น สามารถแบ่งเป็นระดับได้ดังรูปที่ 2 การวิเคราะห์เพื่อให้เข้าใจเหตุเกิดทุกข์จากต้นเหตุเป็นเวทนา เมื่อฝึกฝนจนเกิดเป็นเวทนาทั้งหมดแล้ว จึงเกิดความว่าง ซึ่งหมายถึง ว่างจากกิเลส ว่างจากต้นเหตุ จึงไม่มีความทุกข์ในที่สุด ความว่างจากกิเลส ว่างจากการปรุงของกิเลสโดยปัญญาคืออินพพาน จึงปราศจากความทุกข์ [11]

หลักวิธีการวิจัยของ Energy Analysis

Energy analysis สะกดด้วยตัวอักษร m มีความหมายถึง embodied energy ซึ่ง scienceman, 1981 ได้กำหนดศัพท์ “emergy” เพื่อแสดงการศึกษาที่ต่างจาก embodied energy อื่น ๆ โดยมีขอบเขตการศึกษานับพื้นฐานของระบบนิเวศวิทยา (ecology) [12] และกว้างกว่าการศึกษาวิธีอื่น [13]

การศึกษาโดยใช้ Emergy analysis technique เพื่อวิเคราะห์ระบบต่าง ๆ การวิเคราะห์พลังงานและวัตถุจะคำนวณจากกระบวนการจำเป็นใช้ในการผลิต ทั้งทางตรงและทางอ้อม ได้แก่ พลังงานจากเชื้อเพลิง พลังงาน

จากธรรมชาติ แรงงาน (หมายถึงการบริการ) น้ำ เครื่องจักร เงิน วัตถุดิบ และปัจจัยอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง ทุกๆ ปัจจัยจะมีค่าพลังงานโดยเปรียบเทียบกับพลังงานแสงอาทิตย์ โดยทั่วไปในการศึกษา ด้านพลังงาน joule (J) เป็นหน่วยที่ละเอียดที่สุด ดังนั้น ค่าของผลผลิตในกระบวนการต่าง ๆ (ในรูปพลังงาน วัตถุ หรือการบริการ) จะแสดงเป็น solar emjoule หรือคำย่อ sej คำว่า solar หมายถึง ดวงอาทิตย์ em หมายถึง embodied คือ การนับรวมปัจจัยที่จำเป็น (โดยทั่วไปนักวิทยาศาสตร์จะสนใจเฉพาะพลังงานจากน้ำมันเชื้อเพลิง) ในการกระบวนการผลิตของผลิตภัณฑ์หรือการบริการนั้น ๆ ทั้งทางตรงและทางอ้อม emjoule ใช้เพื่อให้ต่างจาก joule ของการวัดค่าพลังงานโดยทั่วไป

Emergy analysis เป็นเทคนิคในการประเมินพลังงานและสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ผู้ศึกษามีความเข้าใจระบบต่าง ๆ และสามารถสื่อสารได้เป็นภาษาเดียวกัน วิธีการนี้เป็นวิธีการประเมินจากการศึกษาระบบนิเวศวิทยา และสามารถนำหลักการ วิธีการ โครงสร้างไปใช้ในการวิเคราะห์ระบบอื่น ๆ ได้อย่างหลากหลาย เช่น ecological system, ecological economics, material flow analysis, prediction model เป็นต้น วิธีการที่ใช้ในการศึกษานี้มีชื่อเฉพาะว่า Emergy analysis โดยใช้ตัวสะกด m แทน n เพื่อแสดงถึงพลังงานสะสมรวมและวัสดุที่ได้ใช้ในกระบวนการไปแล้วทั้งหมด (ภาษาอังกฤษใช้ embodied energy แล้วเขียนให้สั้นลงเป็น Emergy ที่สะกด ด้วย m แทน) ตัวเลขแสดงปริมาณต่าง ๆ ยังมีความหมายถึงศักยภาพของสิ่งนั้น ๆ ต่อระบบหรือกระบวนการที่เกี่ยวข้อง [14]

System diagram คือ วิธีการวิเคราะห์วัตถุ สภาพแวดล้อมหรือระบบต่างๆ ที่ต้องการศึกษา เช่น อาคาร ต้นไม้ ป่าไม้ ระบบเศรษฐกิจ ระบบสังคม เป็นต้น การศึกษาวิเคราะห์เพื่อทำความเข้าใจเริ่มจากการวิเคราะห์ input และ output ของระบบนั้น ๆ โดยวิเคราะห์จากภาพรวม (scale) และช่วงเวลา (time scale) เช่น อาคาร บ้าน หรือต้นไม้ เริ่มวิเคราะห์โดยระบุรายการ input ที่มีอยู่และควรมีอะไรบ้าง เปรียบเทียบกับระยะเวลานั้น scale ที่กำหนดในการศึกษา เช่น อาคารและพื้นที่ดินของอาคาร บ้าน และพื้นที่ดินโดยรอบภายในรั้วหรือต้นไม้ และบริเวณโดยรอบทรงพุ่ม เป็นต้น กรณีกำหนดให้อาคารมีอายุการใช้งาน 30 ปี 50 ปี หรือ 100 ปี การประเมินจะได้

ผลแตกต่างกัน ได้แก่ ปริมาณการใช้พลังงาน output ที่เกิดขึ้น การเสื่อมของวัสดุ ราคาต้นทุนของกิจการนั้น ๆ เป็นต้น ดังนั้น scale ที่กำหนดขึ้นจึงมีอิทธิพลและมีความสัมพันธ์กับเวลา การวิเคราะห์โดยทั่วไปการกำหนดระยะเวลาหนึ่งปี

การนำวิธีการประเมินผลของ Emergy analysis มาใช้ในการประเมินแนวคำสอนของท่านพุทธทาส เป็นการนำแนวทางการดับทุกข์มาแปลเป็นภาพ system diagram เพื่อให้ผู้ที่ศึกษาด้านระบบนิเวศวิทยาและนักวิทยาศาสตร์สามารถเข้าใจถึงหลักการอย่างเป็นระบบระเบียบ เป็นขั้นเป็นตอน ดังนั้น การประเมินจึงสื่อสารให้ผู้อ่านสามารถเข้าใจถึงปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อแนวความคิดแนวทางปฏิบัติ ซึ่งต้องการการฝึกฝนอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอ

ขอบเขตแสดงใน system diagram นั้นกำหนดให้เป็นกายภาพของมนุษย์เพียงคนเดียวเท่านั้น ซึ่งมีสภาพแวดล้อมเป็นองค์ประกอบ และมีอิทธิพลต่อการฝึกจิตใจให้ถึงนิพพาน ที่เป็นวัตถุประสงค์หลักของพุทธศาสนา system diagram แสดงความสัมพันธ์ของระบบ พฤติกรรม ปัจจัยที่มีอิทธิพล ซึ่งมีผลต่อระบบนั้น ๆ รวมถึงระบบพลังงานที่เกี่ยวข้องในการไหลเวียน ตลอดจนแนวความคิด หากวิเคราะห์ว่าเป็นการ flow ของพลังงานรูปหนึ่งเช่นเดียวกับข้อมูลความรู้ (information) การวิเคราะห์แนวคิดทางพุทธศาสนาในบทความนี้ กำหนดให้การ flow แสดงถึงขั้นตอนการปฏิบัติลักษณะต่าง ๆ ของศาสนา ที่สอนให้ผู้ปฏิบัติสามารถเข้าใจและมีผลกระทบต่อพฤติกรรมที่มีผลต่อเนื่อง เช่นเดียวกับการศึกษาโดยใช้สมการคณิตศาสตร์ ที่สามารถแสดงผลในกรณีต่าง ๆ ที่มีแนวโน้มจะเกิดขึ้นจากเงื่อนไขที่กำหนด การคาดคะเนแต่ละปัจจัยสามารถประมวลผลได้หลากหลายจากตัวแปรตามที่เกี่ยวข้อง การวิเคราะห์เชิงวิทยาศาสตร์ด้านปริมาณปรากฏการณ์จากการสังเกต การประเมินเชิงระบบและคุณภาพ เป็นแนวทางที่สามารถพิสูจน์ได้ตามสมมติฐาน และหลักการการนำกระบวนการวิเคราะห์เชิงระบบที่มีระเบียบวิธีที่ชัดเจนเป็นขั้นเป็นตอน จึงช่วยให้ผู้ศึกษาสามารถเข้าใจถึงศาสตร์ที่มีความเรียบง่ายจนถึงความซับซ้อนได้ดี

	วงจรพลังงาน: แนวการไหลของพลังงาน ซึ่งเป็นสัดส่วนกับปริมาณพลังงานสะสมในส่วนต่าง ๆ		สวิทช์: สัญลักษณ์แสดงถึงหนึ่งสวิทช์ หรือมากกว่า แสดงการควบคุมการไหลของพลังงาน วัสดุ ฯลฯ
	แหล่งกำเนิด: แหล่งกำเนิดของพลังงานจากภายนอกระบบ โดยกระแสและปริมาณการไหล มีอิทธิพลจากแหล่งควบคุมภายนอก สมการ สัดส่วนของระบบภายใน		ผู้ผลิต: การเก็บ การเปลี่ยนรูปจากพลังงานหรือวัตถุที่มีศักยภาพต่ำ โดยการควบคุมจากปฏิสัมพันธ์ในระบบ ผลของกระแส มีคุณสมบัติที่มีศักยภาพสูงขึ้น
	ถังเก็บพลังงาน: แหล่งเก็บพลังงานในระบบ ปริมาณแปรตามความสมดุลของอัตราการไหลเข้าและออก: เป็นตัวแปรคงที่		อุปสรรคและข้อจำกัดในระบบ: แสดงข้อจำกัดของกระแสที่เกิดขึ้นในระบบจากอิทธิพลของความต้านทานในเส้นทางที่ผ่าน
	การสูญเสียพลังงาน: แนวโน้มการสูญเสียพลังงานระหว่างการไหลในระบบ การเปลี่ยนรูปของพลังงานลักษณะต่าง ๆ รวมถึงการเก็บสะสมพลังงานและการสูญเสียในการใช้พลังงานในระบบ		กล่อง: แสดงถึงระบบย่อยอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องในการวิเคราะห์
	ปฏิสัมพันธ์ของ flow: การผสมผสานของพลังงาน วัสดุ วัตถุ ฯลฯ ของสองเส้นทาง ซึ่งผลของกระแสที่ออกมา เป็นสัดส่วนของอัตราการไหลของทั้งสองเส้นทาง: การควบคุมอัตราการไหลโดยเส้นทางใดเส้นทางหนึ่ง: การกำหนดค่าจากสมการทางคณิตศาสตร์จำลองภาพ: เป็นจุดเกิดของงานในระบบ		การเพิ่มกระแส: ขั้นตอนของการเพิ่มปริมาณกระแสที่ออกมาจากระบบวนการโดยไม่เปลี่ยนคุณภาพ ในกรณีปัจจุบัน S เพียงพอ คล้ายกับระบบเครื่องขยายเสียง
	ผู้บริโภค: การเปลี่ยน การเก็บ การใช้การบริโภคพลังงาน วัสดุ วัตถุ ฯลฯ และการสร้างคุณภาพในระบบ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการบริโภค		การแลกเปลี่ยน: แสดงการแลกเปลี่ยนระหว่างสินค้าหรือบริการ (เส้นทึบ) และเงินตรา (เส้นประ) ราคาแสดงในสัญลักษณ์วงกลม

รูปที่ 4 สัญลักษณ์และความหมายที่ใช้ใน system diagram [15]

บทสรุป

การวิเคราะห์ประมวลผลโดยใช้ system diagram และระเบียบวิธีวิจัยของ Emergy analysis ช่วยให้ทราบถึงปัจจัยหลักที่มีผลต่อการปฏิบัติตัวในแนวทางคำสอนต่าง ๆ ในภาพรวม ทั้งสาเหตุที่ก่อให้เกิดทุกข์ การพัฒนาด้านจิตใจของมนุษย์ที่เริ่มเกิดทุกข์ พฤติกรรมที่ก่อให้เกิดทุกข์ รวมถึงผลที่ได้รับจากสังคัม จิตใจ การปฏิบัติตัวในลักษณะต่าง ๆ โดยวิเคราะห์แยกปัจจัยที่เป็นตัวแปรต้นเป็นข้อ ๆ และแสดงผลประกอบกับปัจจัยที่เป็นตัวแปรตาม และผลที่ได้รับลักษณะต่าง ๆ การวิเคราะห์ภาพรวมแสดงให้เห็นถึงปัจจัยสำคัญ ความเป็นขั้นตอนของส่วนต่าง ๆ อย่างขึ้น

เมื่อมนุษย์ถือกำเนิด อาจเริ่มความเป็นทุกข์หรือไม่มีความทุกข์ในระดับจิตใจ แต่มีความทุกข์ในระดับกาย การเริ่มมีชีวิตนั้น ยังไม่มีกิเลสที่มีอยู่ในจิตใจ เมื่อมนุษย์เกิดขึ้นจึงว่างจากกิเลส เมื่อมีการพัฒนาทั้งทางกายและทางจิตใจ จึงเรียนรู้ถึงสังคัม มีความรู้สึกนึกคิด มีเพียงสา มีความต้องการต่าง ๆ ตามมา การปฏิบัติตนในสังคัมที่มีมนุษย์อาศัยอยู่ร่วมกัน จึงจำเป็นต้องมีกฎเกณฑ์เพื่อให้เป็นบรรทัดฐาน และแนวทางในการอาศัยอยู่ร่วมกันอย่างเหมาะสมและไม่เบียดเบียนกัน ศาสนาจึงเป็นระเบียบทางสังคัมของกลุ่มคนที่มีแนวความคิดคล้ายกันหรือมีความเชื่อที่ตรงกันอาศัยอยู่ร่วมกัน สร้างให้สังคัมมีความเป็นอยู่ และกิจกรรมที่ทุกคนในชุมชนสังคัมนั้นยอมรับ

เมื่อมนุษย์มีเพียงสาแล้ว การควบคุมพฤติกรรมของคนปริมาณมากต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกส่วน ศาสนา ความเชื่อ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี จึงเป็นเสมือนข้อตกลงในการอยู่ร่วมกันของชุมชนนั้นในโลกจึงมีชนเผ่าต่าง ๆ กลุ่มคนต่าง ๆ ที่รวมตัวกันตั้งแต่วรรณคดี ชุมชนขนาดเล็ก จนถึงประเทศและกลุ่มประเทศ ซึ่งล้วนมีแนวคิดและวัฒนธรรมคล้ายกันเป็นบรรทัดฐานในการอยู่ร่วมกันนั่นเอง การมีศาสนาหรือความเชื่อเดียวกัน เป็นส่วนหนึ่งของปัจจัยหลักของสังคัมมนุษย์

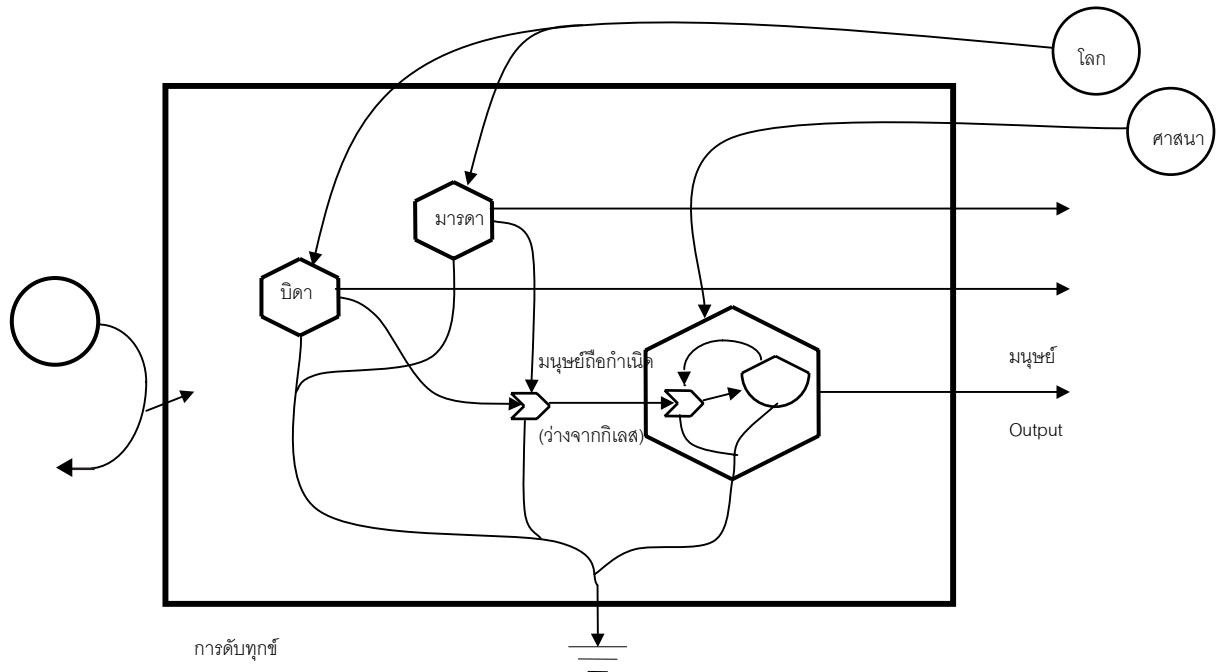
เมื่อวิเคราะห์หลักคำสอนจากหนังสือ “คู่มือดับทุกข์” ของพุทธทาสภิกขุ system diagram แสดงประเด็นที่สำคัญต่าง ๆ ในสาระสำคัญที่เป็นปัจจัยหลัก เพื่อให้มนุษย์ปฏิบัติให้พ้นจากความทุกข์ตามแนวทางของพุทธ

ศาสนาแนวทางหนึ่ง ปัจจุบัน หลักธรรมของศาสนาพุทธมีความหลากหลายในการสอนและเผยแพร่แนวความคิด ความหลากหลายเป็นสิ่งที่ดีในปัจจุบัน เพื่อให้บุคคลหลายระดับที่มีความแตกต่างด้านพื้นความรู้ โอกาสพื้นฐาน ความเข้าใจ สามารถรับรู้ข้อมูลที่ต้องการศึกษาได้มากขึ้น

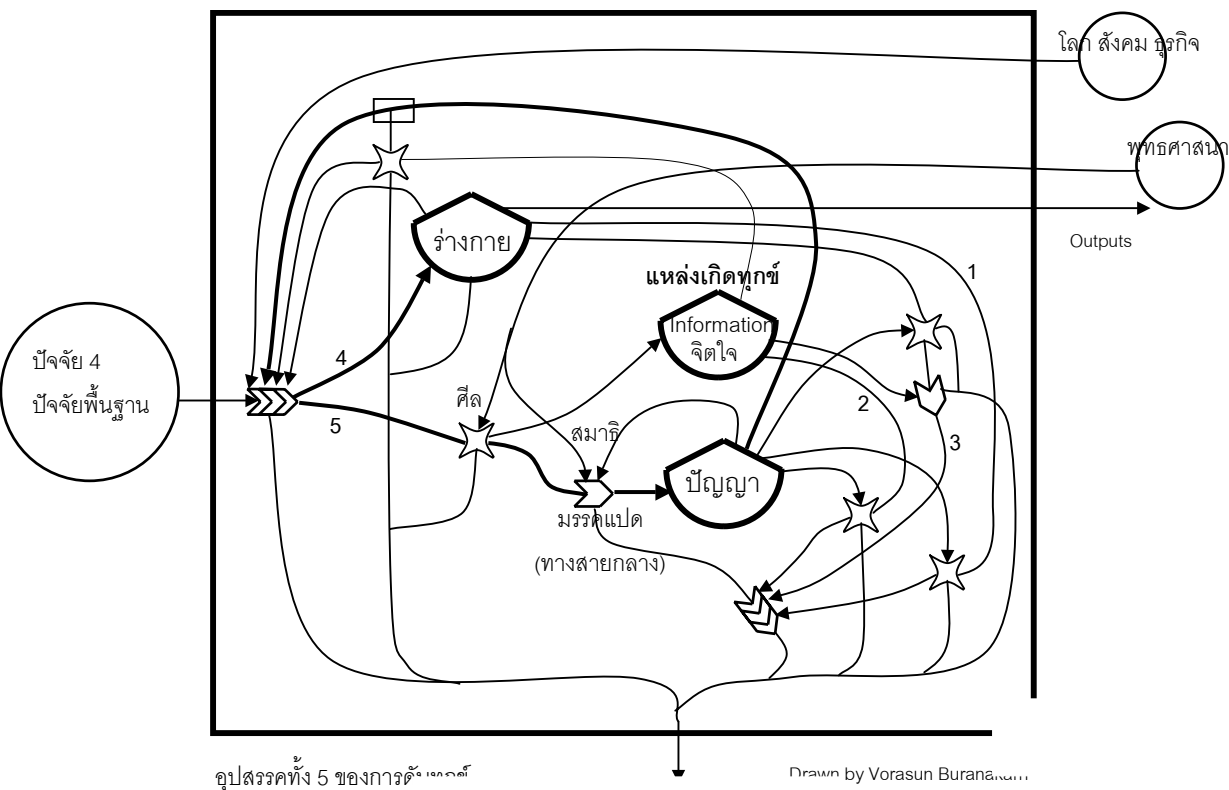
การปฏิบัติเพื่อการดับทุกข์มีอุปสรรคต่าง ๆ ซึ่งสามารถจำแนกได้เป็น 5 ประการ ได้แก่ 1) ร่างกาย (การเจ็บป่วย เป็นอัมพาต) 2) ความคิด (กิเลสที่เกิดขึ้นในจิตใจ) 3) การกระทำ 4) จิตตายน และ 5) การหลงในความเชื่อ (ผีสาวเทวดา กามารมณ์) [16] รูปที่ 6 อธิบายความไม่พร้อมของร่างกาย การเจ็บป่วย ความพิการไม่สมประกอบ แสดงใน flow ที่ 1 flow ที่ 2 คือความคิดจากการรับรู้ต่าง ๆ เป็นกิเลสที่เกิดขึ้นไหลมั่วเมา ทำให้ไม่สามารถเข้าถึงการใช้ปัญญาเพื่อดับทุกข์ flow ที่ 3 หมายถึงการได้รับผลจากการกระทำ หรือจากเหตุที่เคยก่อไว้แล้ว ส่วนจิตวิกลจริต เป็นโรคประสาทการถูกครอบงำทางจิตใจ เป็นผลให้จิตตายน เป็น flow ที่ 4 flow สุดท้าย หมายถึงการได้รับความสุขจากกามบางส่วนหรือทั้งหมด จึงทำให้หลงไหลในวังวนของโลก จึงไม่สามารถใช้ปัญญาได้

ปัญญาเมื่อเริ่มแรกต้องระงับจิตใจ และหรือการกระทำ รูปที่ 6 โดยปฏิบัติตามแนวทางของคำสอนต่าง ๆ เช่น ศีล มรรคมงคลแปด เป็นต้น จากนั้นการฝึกฝนจะช่วยให้มีปัญญามากขึ้น ขนาดของปัญญาจึงใหญ่ขึ้นใน diagram เพื่อแสดงถึงการเจริญของระบบในการดับทุกข์ ซึ่งสามารถเขียนเป็นสมการทางคณิตศาสตร์ เพื่อใช้ในการจำลองภาพและทดสอบระบบ (simulation and testing) ในการศึกษาวิจัยได้ ซึ่งเทคนิคการจำลองภาพนี้สามารถช่วยให้ผู้ศึกษามีความเข้าใจถึงระบบ ตลอดจนพฤติกรรมที่อาจเกิดขึ้นในกรณีต่าง ๆ ตามอิทธิพลของตัวแปร

นิพพาน คือ ความว่างจากกิเลส การหยุดดับเหตุที่ทำให้เกิดความทุกข์ทั้งหลาย [17] แต่ไม่ได้หมายความว่าต้องตัดจากสังคัมมนุษย์ เพียงแต่การใช้ปัญญาพิจารณา วิเคราะห์ พิจารณาถึงเหตุอันเกิดทุกข์ และสามารถดับแหล่งเกิดทุกข์ซึ่งอยู่ในจิตใจของตนเอง [18] การดับทุกข์นั้น มีลำดับขั้นตอน แบ่งได้ 3 ระดับ ได้แก่ โสดาบัน สกิทาคามี และอนาคามี (นิพพาน) [19] สรุปว่า การเกิดปัญญาในระดับโสดาบัน หมายถึง การใช้ปัญญาวิเคราะห์สาเหตุของทุกข์จากรูปฌาน การเกิดปัญญาในระดับ

รูปที่ 5 System Diagram ของการเกิดของมนุษย์

อุปสรรคทั้ง 5 ของการดับทุกข์

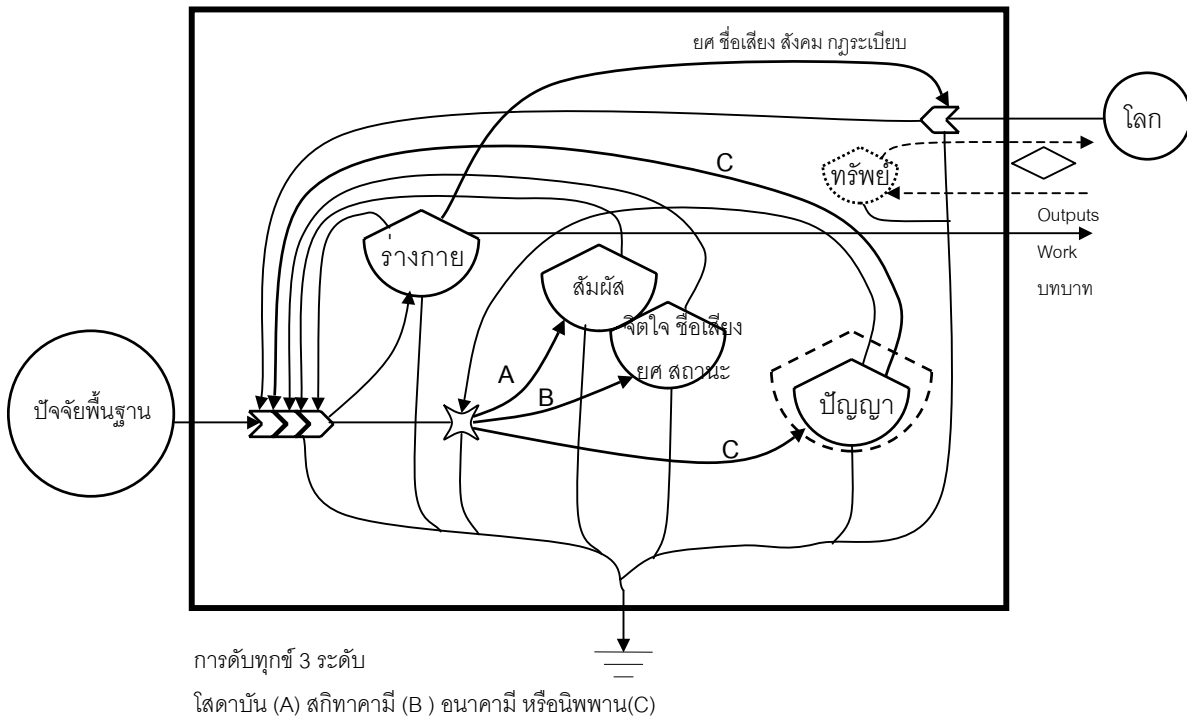
Drawn by Vorasun Buranakarn

Scale: one person

14 November 2001

(“คู่มือดับทุกข์” พุทธทาสภิกขุ, หน้า 155-157)

รูปที่ 6 System Diagram แสดงอุปสรรค 5 ประการของมนุษย์ในการระงับดับทุกข์

รูปที่ 7 การดับทุกข์ 3 ระดับ ไสดาบัน สกิทาคามี และอนาคามี (นิพพาน)

สกิทาคามี หมายถึง การใช้ปัญญาวิเคราะห์สาเหตุของทุกข์จากอุปमान ส่วนการเกิดปัญญาในระดับสูงที่สุด อนาคามี หมายถึง การใช้ปัญญาวิเคราะห์สาเหตุของทุกข์ทั้งหมด โดยไม่อาศัยอวรณ์ต่อคามต่าง ๆ อีกเลย (ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ทรัพย์ ยศ ไมตรี ฯลฯ) ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ในระดับไสดาบันนั้น สามารถกลับไปสู่ทุกข์ได้อีกไม่เกิน 7 ครั้งและเป็นจุดเริ่มการดับทุกข์อย่างถาวร (นิพพาน) จากนั้นจึงเข้าสู่ระดับสกิทาคามี ซึ่งสามารถกลับไปเกิดทุกข์ในอุปमानได้อีกไม่เกิน 1 ครั้ง และจึงเข้าสู่ระดับอนาคามี

อภิปรายผล

จากการวิเคราะห์แนวความคิดและคำสอนของพุทธทาสในหนังสือคู่มือดับทุกข์ สรุปได้ว่า พุทธทาสใช้ปัญญาในการวิเคราะห์ พิจารณาประกอบกับการใช้สมาธิในการหยุดเหตุที่เกิดทุกข์ในจิตใจมนุษย์ผู้นั้น โดยต้องใช้ในการฝึกฝนจนเพียงพอที่จะไม่กลับไปอยู่ในวงจรของกิเลส

อีก การปฏิบัตินี้มีอุปสรรคห้าประการ แต่ในระบบแล้ว (รูปที่ 6) อุปสรรคในการหลงไหลมัวเมา (flow ที่ 2) และการได้รับผลจากการกระทำ (flow ที่ 3) สามารถผ่านไปได้ โดยใช้ปัญญา อุปสรรคใน flow ที่ 5 การหลงไหลในกามนั้น อันดีเป็นสวิตช์สู่ปัญญาได้ การเจ็บป่วยทางกาย (flow ที่ 1) สามารถป้องกันได้จากปัญญา แต่ไม่สามารถแก้ไขให้ผ่านไปได้เมื่อเหตุเกิดขึ้นแล้ว ส่วนความวิกลจริตใน flow ที่ 4 นั้นไม่สามารถแก้ไขได้ในชีวิตปัจจุบัน ซึ่งเป็นความบกพร่องทางร่างกายการบำบัดโดยใช้ปัญญาจากจิตใจ จึงเป็นข้อจำกัดผลการวิเคราะห์โดย system analysis แสดงให้เห็นว่า การดับทุกข์ในพุทธศาสนาจากพุทธทาสไม่ใช่เรื่องยาก แต่ต้องระวังอุปสรรคต่าง ๆ ที่ได้วิเคราะห์มาแล้วและต้องฝึกฝนจิตใจ ซึ่งเป็นจุดที่กำหนดว่าสิ่งใดเป็นทุกข์หรือไม่ การใช้ปัญญาจะช่วยสวิตช์ flow ของจิตใจที่เป็นความรู้สึกและสั่นคาน ให้เปลี่ยนเป็นหลักเหตุและผล เมื่อเกิดความเข้าใจแล้ว การใช้ความรู้สึกเพียงอย่างเดียวจึงไม่เกิด และเมื่อรู้แจ้งแล้ว ความเข้าใจจากปัญญาทำให้ไม่กำหนดว่าสิ่งนั้น ๆ เป็นทุกข์

เอกสารอ้างอิง (References)

- [1] พุทธทาสภิกขุ. คู่มือดับทุกข์: หลักพุทธศาสนาสำหรับผู้ที่ไม่เคยสนใจมาก่อน. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา, หน้า 194.
- [2] ดู [1] หน้า 51
- [3] ดู [1] หน้า 52
- [4] ดู [1] หน้า 53
- [5] ดู [1] หน้า 131
- [6] ดู [1] หน้า 75
- [7] ดู [1] หน้า 63
- [8] ดู [1] หน้า 85
- [9] ดู [1] หน้า 86
- [10] ดู [1] หน้า 90
- [11] ดู [1] หน้า 120-121
- [12] Buranakarn, Vorasun. (1998). Evaluation of Recycling and Reuse of Building Materials Using The Emergy Analysis Method. Ph.D. Dissertation, University of Florida.
- [13] Odum, Howard T. (1996). Environmental Accounting: Emergy and Environmental Decision Making. John Wiley & Sons.
- [14] ดู [12] เพิ่มเติม
- [15] ดู [12] เพิ่มเติม
- [16] ดู [1] หน้า 151
- [17] ดู [1] หน้า 119
- [18] ดู [1] หน้า 135
- [19] ดู [1] หน้า 116-118 และ 121